

Annona Nova VII.

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2015

Szakmai lektorok:

András Csaba
Bánkuti Gábor
Csöngé Tamás
Jankovits László
Kisantal Tamás
Pete Krisztián
Zuh Deodáth

A kiadvány az *Emberi Erőforrások Minisztériuma*, az *Emberi Erőforrás Támogatáskezelő*, a *Nemzeti Tehetség Program* és az *Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet* támogatásával jelent meg.
NTP-SZKOLL – 14-0024

Felelős kiadó:
Bagi Zsolt

Felelős kiadó:
Kerényi Károly Szakkollégium
Virágmandula Kft.

Szerkesztők:
Rétfalvi P. Zsófia
Vörös Eszter

Borítóterv:
Zsupos Norbert

Tördelés:
Kiss Tibor Noé

ISSN: 2061-4926

© A szerzők, 2015
© A szerkesztők, 2015

Minden jog fenntartva.

Tartalomjegyzék

Kocsis Árpád: Előszó – Egy sziget lehetősége	7
Tuboly Ádám Tamás: Otto Neurath és az egységes tudomány – egy példa a tudományos együttműködésre	9
Dombrowszki Áron: Sainsbury érvéről az absztrakt artefaktualizmus ellen	21
Zsupos Norbert: Poétikakísérlet – A szöveg metamorfózisa Julio Cortázar <i>Nagyítás</i> című művében	33
Albert Noémi: „Are You Real?” – Simulated Identity in Julian Barnes’s <i>England, England</i>	45
Szatmári Áron: Péchi Simon és a Péchi Simon-énekeskönyv	57
Sipos Balázs: Néhány gondolat az első 15 éves lakásépítési program (1961–1975) megvalósításával kapcsolatban	71
Szabó János: A felsőoktatási tehetségfejlesztés hallgatóinak vizsgálata a tudományos kreativitás tükrében	83
A Kerényi Károly Szakkollégium tagjai és mentorai a 2014/2015-ös tanévben	98

Szatmári Áron vagyok, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának végzős magyar szakos hallgatója. Eddigi kutatásaimban a protestáns gyülekezeti énekköltéssel, szorosabban Bogáti Fazakas Miklós Psalteriumával foglalkoztam. Tagja vagyok annak a kutatócsoportnak, amely a 17. századi magyar vers repertóriumát hivatott elkészíteni. Irodalmi és koncertkritikát is írok.

SZATMÁRI ÁRON

Péchi Simon és a Péchi Simon-énekeskönyv

Bogáti Fazakas Miklós Psalteriuma az első teljes magyar nyelvű verses zsoltárfordítás. Nyomtatásban a teljes zsoltárkönyv a mai napig nem jelent meg. Egy unitárius kódexet leszámítva 17. századi szombatos kéziratokban maradt ránk, talán ez is lehet az oka, hogy a tudományos kutatás számára igen hamar összefüggésbe került a szombatos egyházalapító, Péchi Simon nevével.

Dolgozatomban azt mutatom be, hogy ez a kapcsolat egyáltalán nem biztos, hogy fennállt, vagy legalábbis nincs megnyugtató érvünk erre nézve. A témához kapcsolódó szakirodalmat olvasva az derül ki, hogy a későbbi szerzők sokszor sejtéseket vagy feltételezéseket tényekként vesznek át, vagy úgy hagyományoznak tovább állításokat, hogy az azokat alátámasztó érvekkel nem értenek egyet. Különösen zavaró ez a kéziratok bibliográfiák esetén, hiszen az ott publikált adatok kiindulópontként szolgálnak a kutatás számára. A kérdés tisztázása azért fontos, mert nagyban befolyásolja a kéziratok keletkezéséről és hagyományozódásáról való gondolkodást.

*

Péchi Simon, a Psalterium szerzője

Péchi Simon először szerzőként került kapcsolatba Bogáti Psalteriumával. 1850-ben került az ún. Jancsó-gyűjtemény a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába. A gyűjtemény darabjai között Lugossy József talál egy kódexet, mely a zsoltárkönyv eddig

ismeretlen verses fordítását és az ünnepek szerinti rendbe szedve szombatos énekeket tartalmaz. A felfedezés irodalomtörténeti jelentőségét éles szemével azonnal felméri, és egy hosszabb cikkben ismerteti is a kéziratot, melynek a Jancsó-kódex nevet adja.¹

A kézirat eleje csonka, tehát hiányzik a címlap is, és a fennmaradt leveleken nincs sehol megnevezve a zsoltárok szerzője. Lugossy megfigyeli, hogy a zsoltárkönyv meglehetősen egységes stílusban íródott, és végigvonulnak bizonyos sajátos tendenciák, mint például a versfőkből kiolvasható argumentumok. Ezekből arra következtet, hogy az egész Psalterium egy szerző munkája. Nem is késlekedik megnevezni ezt a személyt, ugyanis a szombatos énekek között talál két éneket, melyek Péchi nevét viselik: „Vessük öszve ugyanis codexünk’ első és nagyobb darabjának a’ zsoltárkönyvnek nyelvét, irányát ’s versszerkezetét a’ Péchy’ nevét viselő két hymnuszéval: nem lehet a’ benső nagy hasonlatosságot közöttük fel nem ismernünk.”² A 17. század elejéről származó szombatos kézirat, s benne a teljes zsoltárkönyv verses fordítása: a Bogáti-életművet nem ismerő számára ez rögtön összekattan Péchi Simon nevével.

A helyzetet Toldy Ferenc 1867-ben némileg tisztázza. Kriza János a rendelkezésére bocsát további Psalterium kéziratokat, melyeket Kolozsvárott talál, és amelyek címlapján szerepel a szerző neve, így magabiztosan jelentheti ki, hogy a Jancsó-kódexben található zsoltárfordítások Bogáti művei. Ám ő nem tudja elképzelni, hogy ez a Bogáti Fazakas Miklós ugyanaz legyen, mint aki a görög–latin tárgyú históriás énekeket is fordította.³ Ezt a nézetet megerősítendő, vagy ő, vagy valamelyik híve oda is biggyeszi az erre utaló szót a Péchi Simon-énekeskönyv címlapjára, Bogáti neve közé: „BOGATI FAZAKAS *Fia* MIKLOS”.

Először Jakab Elek, majd Kohn Sámuel tisztázza a Bogáti-kérdést.⁴ Mindkettejük szerint egyetleneg Bogáti létezett, aki a zsoltárokat és egyéb bibliai tárgyú műveket, valamint az antik témájú

1 LUGOSSY József: *Az akademia szombatos-énekeskönyve*, Új Magyar Múzeum, 1850/1, 100–138.

2 Uo., 115.

3 Lásd erről: JAKAB Elek: *Bogáthi Fazakas Miklós, XVI. századi magyar theologus és költő*, Keresztény Magvető, 1880/3, 159–186., 162–164.

4 JAKAB: *Bogáthi...*, i. m. – KOHN Sámuel: *A szombatosok – Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Különös tekintettel Péchi Simon főkancellár életére és munkáira*, Athenaeum R. Társulat, Budapest, 1899.

históriás énekeket is fordította. Ennek ellenére még Jakab és Kohn megjelent írásai után is vannak szerzők, akik nem tartják Bogáti-ének a Jancsó-kódexben lévő zsoltárokat. Amikor Boros György 1886-os tanulmányában sorra veszi a szombatos énekeskönyveket, említ egy bizonyos „Péchi Simon zsoltárai”-t, melyről az alábbi leírást adja: „A magy. tud. akademia birtokában. Ism.: Lugossy József. Uj magy. muz. 1850—1.”⁵ Alighanem a Jancsó-kódexről van szó, nem pedig Péchi Simon prózai zsoltárfordításának valamelyik kéziratáról. Ezek szerint Boros nem olvasta Toldy húsz vagy Jakab hat évvel korábbi cikkét. Nem csak ő van így ezzel: Erdélyi Pál bibliográfiájában érdekes módon több helyen hivatkozik Jakab Elek tanulmányára, de a Jancsó-kódex leírásakor meg sem említi Bogáti nevét. Itt Lugossy ismertetésére hagyatkozik, ez több jelből is kitűnik.⁶ A későbbi bibliográfiák szerzői szerencsére már nem követik el ezt a hibát, és így nem terjed tovább egy Péchi tollából eredő verses zsoltárkönyv eszméje.

Péchi Simon, a Péchi Simon-énekeskönyv összeírója

A Szenterzsébeti Bogáthi-kódex⁷ kapcsán könnyű dolga van a filológusoknak, ugyanis a kódexben a scriptor bejegyzései napra pontosan eligazítanak a másolás idejéről. A kódexet 1607. december 22-én kezdték el másolni és 1608. február 16-án fejezték be. A zsoltárrészt 1608. január 12-én kezdték el és ez év február 14-én fejezték be, és mindegyik bejegyzés Szenterzsébeten készült. A kódex első ismertetője, Jakab Elek a szövegéről a következő megállapítást teszi: „Én a kolozsvári unitárius főtanodabeli Codexet [t. i. a Péchi Simon-énekeskönyvet – Sz. Á.] correctebbnak tartom s kiadás esetében a szenterzsébeti másoló javításaira nem tudnék figyelemmel lenni. Eredetileg azok kezében is a kolozsvárihoz hasonló példány állott, de tudákosságukban több zsoltárnak még alakját s versmértékét is nem átallozták megváltoztatni”.⁸

A szenterzsébeti helyszín, az 1607-es évszám és az egyértel-

5 BOROS György: *A szombatosok irodalmi maradványai és vallásos nézeteik*, Keresztény Magvető, 1886/1, 6–20., 6.

6 ERDÉLYI Pál: *Énekeskönyveink a XVI. és XVII. században*, Magyar Könyvszemle, 1899/3, 244–269., 260. (33. sz.)

7 Kolozsvár, Egyetemi Könyvtár, Ms 898.

8 JAKAB: *Bogáthi...*, i. m., 182.

mű szombatos változtatások egyébként sokakat megihlettek. A kép rögtön összeállt, és részben Kohn, részben Jakab adataira támaszkodva Thúry Zsigmond szombatos kódexekről szóló bibliográfiájában elsőként felvázolja a Bogáti autográfokra vonatkozó históriát. Tudni lehet, hogy Bogáti 1585-től Homoródszentpálon tartózkodik. Innen 1589-ben tér vissza Kolozsvárra meghalni, de valószínűleg Homoródszentpálon maradnak a kéziratai. Péchi Simon 1607-ben jár Homoródszentpálon leánynézőben, ugyanannál a Kornis-udvarnál, ahol valaha Bogáti lakott. Innen vihette magával Bogáti kéziratait, amiket Szenterzsébeten „gyorsan” lemásoltatt.⁹

Thúry maga előtt véli látni az „élemedett koru iskolamester”-t, aki „buzgó szombatos érzelmeivel bizonyára szívesen marad vala a Péchi szolgálatában, ha csak az egy »Isten« el nem szólítja az élők sorából.”¹⁰ Névadására nézve a következő felvilágosítást adja: „Célszerűnek tartom azonban a »Szenterzsébeti« jelzővel ellátni, hogy így [...] már nevéből kitűnjék, hogy ez a Péchy Simon szenterzsébeti udvarában készült, szombatos másoló kezétől, szombatos főúr használatára.”¹¹ Szabó T. Attila is fontosnak tartja kiemelni kéziratos bibliográfiájában, hogy „a szombatos Péchi Simon szenterzsébeti (Udvarhelyszék) udvarában írta össze ismeretlen másolója.”¹² Kérdés, hogy valóban volt-e köze Péchi Simonnak a kódexhez. A szöveg hagyomány vizsgálatakor különösen fontos feltenni ezt a kérdést, mivel a szakirodalomban élő história kimondatlanul és kimondottan is állítja, hogy a Szenterzsébeti Bogáthi-kódex másolója autográf kéziratból másolt.

A kódexet 1607-ben kezdték másolni. Ekkor járt Péchi Homoródszentpálon. A szenterzsébeti helyszín mindennel öszszevág. Thúry látni véli maga előtt az öreg szombatos másolót, aki bogarássza Bogáti alig olvasható kézírását. Dán Róbert is utal erre a történetre monográfiájában, ám ő nem biztos abban, hogy Homoródszentpálon jutott Péchi a kéziratokhoz: „Péchi azonban máshol is hozzájuthatott a Bogáti Fazakas Miklós írásait tartalmazó kötethez. Többek között Kolozsvárott, ahol a költő-teológus

9 THÚRY Zsigmond: *A szombatos kódexek bibliográfiája, különös tekintettel azok énektartalmára*, Mezőtúr, 1912, 6–7.

10 THÚRY: *A szombatos...*, i. m., 25. (2. sz.)

11 THÚRY: *A szombatos...*, i. m., 24.

12 SZABÓ T. Attila: *Kézírtatos énekeskönyveink és verses kézirataink a XVI–XIX. században*, Zălau–Zilah, 1934, 103. (I. 161. sz.)

1591-től mint unitárius pap működött. Arról is van tudomásunk, hogy a város 1593-ban, majd 1595-ben a »kys« Bogáti számára elhozta apja könyveit.¹³ Tehát lehet, hogy a kéziratok Kolozsvárott vannak ez időben. Ettől persze még hozzájuk juthatott Péchi, és elvihette őket Szenterzsébetre.

Dántól azt is tudjuk, hogy egy hamis végrendeletből adódó birtokper miatt Péchi csak 1606-ban foglalhatta el Szenterzsébeti udvarát.¹⁴ A Thúry által említett „élemedett korú iskolamester” „bizonyára szívesen maradt vala Péchy szolgálatában”, bár ha igaz Dán megállapítása, és Péchi csak 1606-ban került a birtokra (ahol már azelőtt ismerhették), az iskolamester buzgó szombatos lehetett Péchi nélkül is. A szombatos egyházalapító, Eőssi András egykori falujában Péchitől függetlenül is maradhatott szombatos közösség, amely foglalkozott egyházi művek másolásával. A légvonalban kicsit több mint 35 kilométerreelhelyezkedő Homoródszentpálról nem csak Péchin keresztül juthatott el Bogáti műveinek híre vagy kézírata – ha egyáltalán innen jutottak el. Bármennyire is tetszetős a Péchi közreműködéséről szóló mese, nem tudunk semmi biztosat ezt illetően. Ezzel nem akarom kizárni azt, hogy Bogáti bibliai tárgyú műveinek egyetlen fennmaradt forrását Péchi megrendelésére másolták volna, csak azt állítanám, hogy ebben nem lehetünk biztosak.

Péchi Simon énekes könyve

A Péchi Simon-énekeskönyvről¹⁵ először Várfalvi Nagy János ír.¹⁶ Ő a Péchi Simon-énekeskönyvet egy 16. században létező kézíratos unitárius énekeskönyv-hagyomány fennmaradt hírmondójaként képzei el. Több, a 16. század utolsó évtizedeiből fennmaradt feljegyzést idéz, amik arra utalnak, hogy létezett egy ilyen hagyomány. A címlapon szereplő 1604-es évszám szerinte lehet akár a másolás, akár a szerkesztés dátuma. Számára vonzó lenne, ha a másolás évét jelentené a dátum, hiszen így bizonyítottnak érez-

13 DÁN RÓBERT: *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 138.

14 Uo., 101.

15 Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár, MSU 1729.

16 VÁRFALVI NAGY JÁNOS: *Az unitáriusok énekes-könyveiről*, Keresztény Magvető, 1871/2, 93–126., 118–119.

né felvetéseit. Egyben felhívja a mi figyelmünket is arra a nagyon fontos tényre, hogy az 1604-es évszám nem feltétlenül a másolás évszáma.

Jakab számára kiemelt fontosságú a Kolozsvári Unitárius Kollégium Könyvtárának 57. II. 16. jelzetű kódexe. Mint írja: „E Codexet correct czimlapja, az első rész kettős tárgy-mutatója s egy kéz által gondos leírása, mind a szerző nevének, mind a munka keletkezési évének (habár nem épen a tény-nek megfelelőleg) meghatározása nagyobb irodalmi becsüvé teszi előttem ugy a Jancsó-mint a Kriza-féle Szombatos-Ének-Codexeknél, mely már azon tulajdonánál fogva is, hogy keletkezési ideje a XVI-ik századot csak négy évvel meghaladó időre van téve, a történeti igazsághoz közelebb jár és sok kétes kérdést vagy egészen megvilágosít, vagy legalább annyira tisztáz, hogy már csak egy kis tér választ el azon látponntól, a hol e Codexnek mind szerzőjéről, mind keletkezési idejéről teljes bizonyosságu tudomást szerezhethünk.”¹⁷ Szövegösszehasonlításai alapján azt állapítja meg, hogy e kódex tartalmazza a legmegbízhatóbb szöveget, és bár ez is tartalmaz hibákat, azok nem szándékos rontásból erednek, hanem abból, hogy Boggáti kézírását köztudottan nehéz volt olvasni. Tehát Jakab szerint a Péchi Simon-énekeskönyv másolója eredeti kéziratot olvasott. A fent idézett helytől eltérően a későbbiekben általában elfogadja a kézirat zsolttárrészének 1604-es keletkezését. Ő, és az őt követő Borbély István is függetlenítik egymástól az énekeskönyvek egyes részeinek keletkezését, mint azt a Jancsó-kódex kapcsán is láttuk. Ezt a nézetet osztja Thúry is, tehát számára csak annyiban fontos a zsolttárkönyv, amennyiben az intim viszonyba kerül a szombatos énekhagyománnyal: „Ugyanis zsolttárfordításainak legrégebbi másolatai egybe vannak kötve a szombatos hymnariumokkal”.¹⁸ Ennek megfelelően leírásaiban főként a *szombatos hymnariumokat* részletezi.

A Péchi Simon-énekeskönyvben nincs olyan sriptori bejegyzés, amely akár a másolás helyét vagy idejét, akár magát a másolót egyértelműen megadná. Thúry szerint egy kéz másolta a szombatos rész törzsanyagát, és az üresen maradó helyekre, valamint a kézirat végére még számos kéz másolt énekeket. „A mi a kódex szombatos részének korát illeti: zöme másolati idejét egy korba

17 JAKAB: *Bogáthi...*, i. m., 175.

18 THÚRY: *A szombatos...*, i. m., 5.

helyezhetjük az első résszel, 1604 és 1607 közé; többi darabjai egész 1638-ig terjedő időből származhattak.¹⁹

Már Lugossy észreveszi, hogy Péchi Simonnak két költeménye van a Jancsó-kódexben, mindkettő az ünnepnapnak megfelelően elhelyezve a neki megfelelő részben. Az első a *Semmi nincs ez földi állatok közül...* incipitű, mely az *Új hold napjára való* énekek között helyezkedik el a 128. lap rectóján,²⁰ a másik a *Sion hegyéről szabadtódat...* kezdetű, mely a *Pesahra* valók között van, és a 135. lap rectóján találjuk.²¹ Mindkettő megtalálható a Péchi Simon-énekeskönyvben is: az utóbbi ugyancsak a *Pesah* ünnepére való énekek között – a helyén –, viszont a másik csak az énekeskönyv végén, az ünnep megjelölése nélkül.²² Kohn magyarázata: „A legrégebb kéziratban, melyet 1604-kor kezdtek másolni, eredetileg hiányzott még; de oda Péchi sajátkezüleg írta be utólagosan a későbbi toldalékok közé.”²³

Ezt a tényt Thúry is kiemeli: „Két darabot azonban magok az énekek szerzői írtak az énekes könyvbe. Egyiket nem kisebb ember, mint Péchi Simon, Erdély egykori cancellarius, a szombatos énekszerző főúr. [...] Sajátkezű megjegyzése az ének kezdetén: *Nomen factoris in capitibus versuum. A versfőkben pedig ezt találjuk: SIMON PEPTSIN.*”²⁴ Korábban nem volt semmilyen elnevezése a kódexnek, csak *Főtanodabeli kódexként*, vagy *57. II. 16. jegyű kódexként* emlegették, ezért szinte biztos, hogy a *Péchi Simon énekes könyve* nevet Thúry adta neki. A bevezetés végén maga is kiemeli: „Minden ismertett kódexnek nevet adtam, ami nem mindenütt fedti az eddigi irodalmi elnevezést. De rendszeren okom volt a név megváltoztatására s a tárgyhoz közelebb álló körből vettem az elnevezést; egyiknél tulajdonosáról, másiknál összeállító másolójáról, stb.”²⁵ A mi esetünkben úgy tűnik azért, mivel feltételezte, hogy valaha volt Péchi kezében a kódex, mivel írt is bele.

Borbély István két évvel Thúry bibliográfiájának kiadása után már hivatkozik a Szentersébeti kapcsán felvázolt történetre Bo-

19 THÚRY: *A szombatos...*, i. m., 15. (1. sz.)

20 *Régi magyar költők tára: XVII. század*, 5, *Szombatos énekek*, kiad. VARJAS Béla, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 87. sz.

21 *Régi magyar költők tára...*, i. m., 88. sz.

22 355. és 394.

23 KOHN: *A szombatosok...*, i. m., 182.

24 THÚRY: *A szombatos...*, i. m., 14.

25 THÚRY: *A szombatos...*, i. m., 13.

gátiról írt tanulmányában, de Thúry érvelését továbbgondolja. Idézi Jakab megállapítását, miszerint a Péchi Simon-énekeskönyv hibái abból erednek, hogy Bogáti kézírását nehéz volt olvasni. Tehát ha már Péchinél voltak a Bogáti autográfok, akkor ő az, aki a Péchi Simon-énekeskönyvet is másoltatta, persze valamivel előbb: „Az unitárius kollégium könyvtárának 57. II. 16 jegyű példányát ennél korábban másolthatta, mert a tábláján e bejegyzés olvasható: »A. 1606- men. Junj három Zeken es feier uar fele oly ho leot, hogj sem fw, sem gabona ki nem latzott, közel terdig.«”²⁶ Érdekes, hogy nem a címlap 1604-es dátumára hivatkozik, hanem a kötéstábla bejegyzésére. Ez az 1606-os dátum Borbélyban felébreszti a gyanút, hogy szintén Péchi volt a kézirat, legalábbis a zsoltsárkönyv összeírója. Persze itt már nem stimmel annyira az 1607-es homoródszentpáli leánykérés, de máshonnan is beszerezhetette a kéziratokat Péchi. (Tehát itt már ő is megengedi magának a fentiekől eltérő következtetést!) Aggályaink ugyanazok, mint a Szenterszébti Bogáthi-kódex esetében. A különbség az, hogy ebben az esetben még a keltezés sem ad okot arra, hogy kapcsolatba hozzuk a kódex keletkezését Péchivel, tehát teljes konfabulációról van szó.

Nagyon fontos észrevennünk azt, hogy a Bogáti Psalterium némileg mostoha szerepben van a szombatos gyülekezetekben betöltött karrierje miatt. Az unitárius énekléssel foglalkozó szakirodalom azért nem nagyon foglalkozik vele, mert nem volt használatban az unitáriusok között, a szombatos szakirodalom pedig azért, mert unitárius. Thúry Zsigmond bibliográfiájának leírásaikor megfigyelhettük, hogy főként a szombatos részei érdeklik az énekeskönyveknek, azokról ad részletes leírást, és megállapításai is sokszor csak rájuk vonatkoznak. Szabó T. és Stoll immár sokkal szélesebb körű bibliográfiája sokszor átveszi ezeket a megállapításokat, viszont az egész énekeskönyvre vonatkoztatva, legalábbis azzal, hogy nem tesznek distinkciót, ezt implikálják. Így mintegy figyelmen kívül hagyják a kódexeknek azt a tulajdonságát, hogy sokszor hosszú idő alatt nyerték el végleges (vagy ha úgy tetszik: mai) formájukat, sok kéz akár különböző időkben és helyeken történő munkájának eredményeként. Ráadásul a már elkészült kéziratokat is sokszor összefűzik, ami még nem jelenti azt, hogy

26 BORBÉLY István: *Bogáthi Fazakas Miklós zsoltsárfordítása*, Egyetemes Philológiai Közlöny, 1914/1, 1–16., 7.

létrejöttükor bármi közülük lett volna egymáshoz, hanem csak anynyit, hogy az összefűzés pillanatában egy helyen voltak. Ennek ellenére Thúry névadását átveszi a későbbi bibliográfiai irodalom is. Magáról Péchiről Szabó T. egyedül annyit jegyez meg, hogy „a másolók egyikének Thúry Zsigmond [...] Péchi Simont¹⁾ tartja”, majd a hozzáfűzött jegyzetben: „Thúrynak Péchi másolóságára vonatkozó megállapításában nem osztozom. Az általa felhozott indok ezt alig bizonyítja”.²⁷ Nézetem szerint osztozik, mégpedig azzal, hogy a megállapítást a kódex leírásának főszövegébe leírja. Nehezen érthető, hogy miért tartja meg a *Péchi Simon énekeskönyve* elnevezést, ha az erre okot adó egyetlen érveléssel nem ért egyet.

Péchi Simon, a Péchi Simon-énekeskönyv névadója

1604-et a másolás dátumaként először Varjas Béla kérdőjelezi meg komolyabban. Stoll bibliográfiájának már 1963-as kiadásában így ír: „A kézirat törzsanyagát – amint erre Varjas Béla figyelmeztetett – az a Tolnai István másolta, aki a Jancsó-kódexben 1615-ben másolt; a Bogáthi-pszalterium címlapján levő 1604-es évszám tehát nem tekinthető a másolás időpontjának.”²⁸ Ez alapján a címsorba az 1615-ös dátum kerül, még hozzá a bizonytalanságra való utalás nélkül. A Régi Magyar Költők Tára szombatos kötetének bevezetésében a korai szombatos énekeskönyvek kapcsán Varjas ki is fejtí észrevételét: „Legrégibb közülük talán a *Péchi Simon-énekeskönyv*; törzsanyaga legkorábban 1615 táján készülhetett, bár a kötet elején álló Bogáti Fazekas Miklós zoltárfordításának címlapján az 1604. évszám olvasható. Ennek másolója azonban, amint igen karakterisztikus írásából megállapítható, ugyanaz a Tolnai István volt, aki 1615-ben a *Jancsó-kódex*-be a szombatos énekek nagyobb részét másolta, s ott a 145b lapon meg is nevezte magát. Egyébként Tolnai István keze írása az 1617-ben elkezdett *Árkosi János kódexé*-nek tekintélyes része is. A *Péchi Simon-énekeskönyv*nek Bogáti zoltárát bevezető címlapján szereplő 1604. évszám tehát – minthogy az 1610-es évek közepénél korábbi Tolnai-másolatokat nem ismerünk, viszont az 1610-es évekből többet is – aligha a

27 SZABÓ T.: *Kézíratos...*, i. m., 97. (I. 137. sz.)

28 *A magyar kézíratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, összeáll. STOLL Béla, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963, 42.

másolás idejét jelöli. Sokkal valószínűbb, hogy az 1604. eredetileg annak a kéziratnak a címlapján szerepelt, amelyből a *Péchi Simon-énekeskönyv*be a Bogáti-zsoltárokat leírták, s így az azon olvasható évszámot ide is átmásolták.”²⁹ Így született meg az az eszme, hogy létezik egy 1604-ben másolt ismeretlen kézirat.

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy az 1679-ben másolt Kövendi János-kódex³⁰ címlapján egy 1605-ös évszám áll. Már Jakab megállapítja a szövegvizsgálatok alapján, hogy „E szövegben az 1604-ki példánytól csak lényegtelen eltérések látszanak”. Az 1605-ös évszám okáról nem ír egyik szakirodalom vagy bibliográfia sem. Viszont érdekes Szabó T. Attila Thordai János zsoltárfordításának egy csonka példányához írt megjegyzése, mely szerint a kéziratban Szinnyei József a következő cédulát hagyta: „Thordai János kolozsvári unit. scholamester zsoltárfordításának (1627) csonka másolati példája (!); későbbi másolat. V. ö. a helybeli [t. i. kolozsvári – Sz. Á.] unit. koll. könyvtárában lévő f⁰ alakban 1679-ben másolt példával (!), mely a Bogáthi-féle zsoltárfordítással együtt Kövendi János kvári polgár részére Vinczi György által másolatot és jelenben is együtt van a két zsoltárfordítás. (A Thordai 1629-beli, a Bogáthi 1604-beli másolat után másolva)”.³¹ Kétségtelen, hogy a Kövendi János-kódexről van szó. Szinnyei vagy az 1605-ös dátumot nézte 1604-nek, vagy úgy gondolta, hogy Felvinczi írta el a dátumot 1605-nek, és valójában egy 1604-es keltezésű kéziratot másolt, mondjuk a szintén Kolozsvárott található 57. II. 16. jegyűt.

Ebből a szempontból érdekes még Szabó Géza nyilatkozata az ő és Gilicze Gábor gondozásában megjelent válogatáskötet jegyzeteihez írt bevezetőjében: „Kiadásunk alapja a Péchi Simon-énekeskönyvben fennmaradt szöveg, melyet bizonytalan olvasat, gyanítható másolási hiba esetén egy ugyancsak igen régi, 1604-es, elveszett kézirat félszázaddal későbbi másolatával, az ún. Kövendi János-kódexszel vetettük össze.”³² Tehát egyrészt Szabó Gézáék –

29 *Régi magyar költők tára...*, i. m., 8.

30 Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár, MSU 1381.

31 SZABÓ T. Attila: *Az Erdélyi Múzeum Egylet XVI-XIX. századi kéziratok énekeskönyvei*, Erdélyi Irodalmi Szemle, 1929/3–4, 281–304., 296. (52. sz.)

32 *Magyar zsoltár: Psalterium, kit az üdökbéli históriák értelme szerint különb-különb magyar ékes nótákra, az Isten gyülekezetének javára fordított Bogáti Fazakas Miklós (vál., jegyz. SZABÓ Géza, s. a. r. GILICZE Gábor, SZABÓ Géza, utószó DAN Róbert), Magyar Helikon, Budapest, 1979, 264.*

Jakab Elekhez hasonlóan – úgy gondolják, hogy a Kövendi János-kódex szövege nagyon közel áll a Péchi Simon-énekeskönyvhöz. Varjast követve az 1604-es évszámot nem a másolás évszámaként tartják számon, és ezért a Kövendi János-kódexnek és a Péchi Simon-énekeskönyvnek egy közös 1604-es eredetijét feltételezik. Ez esetben a Kövendi János-kódexen szereplő 1605-ös évszámot azonosítják a hozzá nagyon közeli 1604-es évszámmal – Szinnyeiehez hasonlóan. Ebből a nyilatkozatból az is kiderül, hogy Stoll bibliográfájának megjelenése után tényként kezelik, hogy létezett egy elveszett 1604-es kézirat, amit valamivel később másolt a Péchi Simon-énekeskönyv másolója. Úgy tűnik, hogy az 1615-ös dátum is adattá keményül, pedig Varjas még csak körülbelüli dátumot adott meg.

Az 1615-ös dátum esetén végképp nincs okunk összefüggésbe hozni a kódex keletkezését Péchi leánykérésének történetével, tehát semmi érvünk nem maradt arra nézve, hogy Péchinek bármi köze lett volna a Psalterium e kéziratához. Ha elfogadjuk azt a feltételezést, hogy a kódexet később kötötték egybe a szombatos énekeskönyvvel, még az sem adhat erre okot, hogy Péchi írt a második részbe. (Amit egyébként el sem fogadott a Thúry utáni szakirodalom.) Ennek ellenére mégis megtartották a *Péchi Simon-énekeskönyv* elnevezést, amire immár csak annyi okuk volt, hogy valaha Thúry így nevezte el.

Eleve honnan ered az 1615-ös dátum? Onnan, hogy Varjas szerint Tolnai Istvánnak csak ettől az évtől kezdve ismerjük munkáit. Ettől persze még lehetne a dátum 1616 vagy későbbi is. De miért ne lehetne 1614 vagy valamivel korábbi? Az a kevés, amit ismerünk Tolnaitól, még nem elegendő ahhoz, hogy biztos következtetéseket vonjunk le. Ha nem ismernénk a Jancsó-kódexet, akkor joggal mondhatnánk, hogy csak 1617 után ismerünk munkákat Tolnaitól. Miért olyan elképzelhetetlen, hogy akár 1613-ban is másolt volna Tolnai István? Ilyen kevés adat esetén nincs módunk tendenciákról beszélni.

Hadd folytassam a feltételezések sorát. Mi van, ha az 1604-es dátum mégis a másolás korát jelöli? A kézirat elején álló mindkét tartalomjegyzék más-más írásképet mutat. A címlap és az első zsolttár írásképe megint csak különbözik az előzőektől. A második zsolttaré úgyszintén. A harmadik zsolttártól kezdődik Tolnai István jellegzetes kézírása és egészen a zsolttárkönyv végéig tart. Ráadásul a 151. zsolttár után egy tőle eltérő kéz ír bejegyzést, aki magát

„W. P.”-nek nevezi.³³ Látjuk, hogy egyáltalán nem zökkenőmentes a Péchi Simon-énekeskönyv zsolttárrészének másolása. Mi van, ha a különböző írásképek különböző kezeket jelentenek, és az egyes kezek bejegyzései közt hosszú idő telt el? Mi van, ha az 1604-es dátum eredetileg a másolás dátumát jelentette, csak nem volt lehetősége a másolónak folytatni munkáját, amit először egy másik másoló, majd Tolnai István folytatott – talán már az 1610-es évek elején?

A fentiek alapján úgy tűnik, hogy egy elveszett kézirat létre az egyetlen érv az ismert Tolnai-munkák és az 1604-es évszám közti évtizednyi eltérés. Viszont arra már végképp nem találunk okot, hogy ebből miért következne, hogy a Kövendi János-kódex másolója ezt, és nem a Péchi Simon-énekeskönyvet másolja. Az 1604-es dátumot bármelyik forrás alapján elronthatta vagy szándékosan átírhatta 1605-re. Persze az is elképzelhető, hogy az elveszett forrás 1605-ös volt, és a Péchi Simon-énekeskönyv másolója rontotta el vagy írta át. Előző gondolatmenetem megengedi, hogy 1604 mégis a másolás dátuma, de még ekkor is lehetnek olyan mikrofilológiai érveink, amelyek szükségszerűvé tennék, hogy a Péchi Simon-énekeskönyv és a Kövendi János-kódex egy közös kéziratot másoltak. Épp az ilyen jellegű érvek hiányoznak az eddigi szakirodalomból.

Hallgatótársaimmal közösen írt OTDK dolgozatunkban egy kisebb korpuszon elvégeztünk ilyen jellegű szövegvizsgálatokat.³⁴ Ezek alapján viszont egyik irányba sem dőlt el a kérdés. Igazolható Jakab azon állítása, hogy a Kövendi János-kódex szövege nagyon közel áll a Péchi Simon-énekeskönyvéhez. A két kézirat általában azonos variánsokat hoz, néhány esetben ketten együtt térnek el az összes többi kézirat szövegétől, ugyanazt a hibás alak van jelen bennük. Ezek mellett a Kövendi János-kódex szövege sok helyen saját és igen markáns eltéréseket is mutat, ezek egyértelműen Felvinczi György változtatásai. A Péchi Simon-énekeskönyvnek viszont nincsenek olyan egyértelmű hibái, amik ne lennének meg a másik kéziratban, és amik szükségessé tenné egy közös őst feltételezését. A közös őst kizárni sem lehet, mert feltehető, hogy a Péchi Simon-énekeskönyv másolója nagyon pontosan követte saját mintáját.

33 *Magyar zsolttár*, i. m., 274.

34 ETLINGER Mihály, GÁL Emőke, SZATMÁRI Áron, VARGA Réka: *Előtanulmány egy életműkiadáshoz. Bogáti Fazakas Miklós zsolttárfordításai*, Pécs, kéziratban, 2012.

Még az sem igazít el, hogy mindkét kéziratból hiányzik a 137. zsoltár második változata, ugyanis a zsoltárnyi deficit bekövetkezhetett a feltételezett forrásban és a Péchi Simon-énekeskönyvben is. Nézzük csak meg közelebbről a két 137. zsoltár helyzetét. A *Sírva messze szép hazánkból, hogy rabságra menénk...* incipitű hiányzik a Péchi Simon-énekeskönyvből és a Kövendi János-kódexből, a *Hogy édes hazánkból fogságra jutánk...* incipitű változat pedig megtalálható mindegyik kódexben. A Péchi Simon-énekeskönyv két mutató táblát tartalmaz a címlap előtt. Az első mutató tábla a zsoltárok sorrendje szerint sorolja fel az énekek kezdősorát. Természetesen csak egy 137. zsoltár van a felsorolásban: az, amelyik a kéziratban is megtalálható. A másik mutató betű szerinti rendbe rakja az énekeket, az egyes betűk alatt a zsoltárok száma szerinti növekvő sorrendben. A *H*-betűnél minden további nélkül találkozunk a mi változatunkkal, viszont az *S*-betűnél kutakodva megtalálhatjuk a másik változatot is. Ez nem jelenthet mást, minthogy abban a kéziratban, melyet a Péchi Simon-énekeskönyv másolója maga előtt látott, megtalálható volt mindkét változat, de valamilyen okból az ismeretlen scriptor nem akarta bemásolni két változatban is ugyanazt a zsoltárt. Csak épp a betű szerinti mutató összeállításakor vagy másolásakor nem vette észre, hogy a nem kívánt darabot is beírja a mutató táblába.

Ez után jogunk van azt feltételezni, hogy a Kövendi János-kódex másolója nem a Péchi Simon-énekeskönyv másolójától függetlenül hagyta ki az ominózus zsoltárt, ráadásul ugyanazt a változatot, hanem azért, mert az előtte fekvő kéziratban nem is szerepelt. Ez lehetne egy érv amellet, hogy Felvinczi György közvetlenül a Péchi Simon-énekeskönyvet másolta, ami egyben azt is jelentené, hogy az énekeskönyv 1679-ben Kolozsvárott volt. Az érvet viszont gyengíti amit fentebb állítottam, hogy a tartalomjegyzékek és az első pár zsoltár más kézírást sejtet, így elképzelhető, hogy a második tartalomjegyzéket más forrásból írták hozzá, akár a zsoltárok másolása előtt, akár másolásuk után.

*

Még egyszer összegzem állításaimat. A Szenterszébeti Bogáthi-kódex kapcsán felmerülhet Péchi Simon összeírása, de nincsenek elégséges érveink, hogy ezt biztosan kijelenthessük. Viszont fontos lehet, hogy mint hipotézist megtartsuk. A Péchi Simon-

énekeskönyv kapcsán egyelőre nincs okunk ugyanezt feltételezni. Tehát Stoll bibliográfiájának névadása félrevezető és megtévesztő. Az ott található 1615-ös évszám szintűgy. Elképzelhető, hogy létezett egy 1604-es kézirat, amit az 1610-es években másolt tovább Tolnai István, de az is lehet, hogy a Péchi Simon-énekeskönyv másolása már elkezdődött 1604-ben, és valamilyen okból csak később folytatódott, már az 1610-es években.

A Kövendi János-kódex évszáma szintén nem teszi szükségserűvé egy elveszett kézirat létét. Akár volt ilyen, akár nem, még mindig másolhatta Felvinczi György a Péchi Simon-énekeskönyvet. A kérdést majd a mikrofilológiai szövegvizsgálatok dönthetik el, a teljes Psalterium-hagyomány részletes és alapos vizsgálatát eddig nem végezték el, pedig ezt a munkát nem lehet megtakarítani.